Mithradates VI og de græske byer

Vincent Gabrielsen

1. Indledning

I bogen *La Sibila Babilonese* (fra 1943) satte den italienske forsker Aurelio Peretti al sin intellektuelle styrke ind på at påvise, at intet folkeslag med indogermansk blod i årerne kunne have protesteret mod Roms magtekspansion; kun jøder og andre orientalere som kong Mithradates VI af Pontos var disponerede for at gøre modstand. Peretti, som ganske elegant fortiede de spanske befolkningers oprør, anså ethvert forsøg på modstand mod romersk herredømme som et umiskendeligt kendetegn for etniske (eller racemæssige) afvigere, kulturelt dysfunktionelle samfund og mentalt abnorme statsledere. Hvad angår Mithradates har den historiske overlevering leveret stof, der til overflod kan støtte Perettis diagnose.

Denne overlevering tæller henved halvtreds antikke forfattere, hvis værker i mindre eller større omfang skildrer kongens personlighed og virke. Uanset om de er næsten samtidige eller fra en senere tid, er der i det hele taget tale om temmelig farvede fremstillinger, enten med en udtalt pro-Mithradates tendens eller, hvad der gælder de fleste, med en ligeså udtalt pro-romersk tendens. Langt fra alle af disse værker er bevarede i deres helhed. Til de mest detaljerede hører Appians værk *Mithradatica* og Plutarchs Sulla-biografi, hvortil kommer skildringerne af Pontos-området og de Mithradatiske Krige i såvel Strabons *Geografi* som i de bevarede dele fra et lokalhistorisk værk skrevet af Memnon fra bystaten Herakleia. Disse tekster er på græsk og stammer fra det 1. og 2. århundrede e.Kr. Blandt kilderne på latin kan her nævnes Justins sammenfatning af Pompejus Trogus' nu tabte Verdenshistorie (fra 1. århundrede f.Kr.) samt nogle af Ciceros taler (f.eks. *pro Flacco* og *pro Murena*). Cicero ydede et særligt bidrag til skabelsen af synet på Mithradates som en hensynsløs undertrykker af befolkningerne i Lilleasien.

Set under ét tegner kilderne således et sort/hvidt billede, idet de fremstiller kongen enten som en folkelig befrier eller som en brutal og sindsforstyrret tyran – og dette, som vi skal se, gælder også de få dokumenter, som er bevarede i form

af indskrifter. Det var derfor let for Peretti frit at vælge herfra for at stille sin diagnose om kongen og på samme vis som andre forskere at sætte den langvarige konflikt i en stereotypiseret tolkningsskabelon: kampen stod egentligt mellem østligt despoti og vestlig civilisation. Samme stof har fascineret andre end historikere. Kongens levnedsløb indeholder tilstrækkelig lidenskab, dramatik og blodig grusomhed til, at adskillige af eftertidens kunstnere har kunnet ladet sig inspirere af det; eksempelvis bærer flere end en snes operaværker titlen *Mithradates*, heriblandt af Alessandro Scarlatti (1707) og Mozart (1770).

I dette kapitel vil jeg imidlertid afstå fra at beskæftige mig med Mithradates' personlighed som sådan og derved med spørgsmålet om, hvorvidt han var "gal" eller "genial", et spørgsmål, som jeg i øvrigt mener, har ringe historisk relevans. Mit hovedanliggende er forholdet mellem Pontos-riget og de græske bystater – især bystaterne i Lilleasien – i Mithradates' regeringstid. En nærmere forståelse af dette forhold forudsætter naturligvis en detaljeret udredning af de begivenheder, som udspillede sig både umiddelbart før og især efter starten på Mithradates' første krig mod Rom i 89 f.Kr. Af pladsmæssige hensyn er en sådan udredning ikke mulig her (se foregående kapitel). En kort omtale af vigtige begivenheder er imidlertid påkrævet, ikke mindst for at fastslå, at der egentlig var tre hovedaktører: (1) en hellenistisk monark, Mithradates; (2) et antal mindre politiske enheder, som bestandigt befandt sig i interaktion med de hellenistiske monarkier, dvs. de græske bystater i Lilleasien, Ægæerhavet og på det græske fastland; og sidst men ikke mindst (3) en ikke-græsk stormagt, Rom, som allerede i det 3. århundrede f.Kr. var begyndt at udvide sin indflydelse i den hellenistiske verden afgørende. Lad mig præcisere den historiske ramme, inden for hvilken disse aktørers indbyrdes forhold kan anskues.

2. Den historiske baggrund

Grunden til romernes herredømme i det østlige Middelhav blev for alvor lagt fast med sejren over Seleukiderrigets konge Antiochos III i 189 f.Kr. Formelt kom Lilleasien vest for Taurusbjergene derved under romersk kontrol, og kort efter blev romerne af områdets græske bystater udråbt til "fælles velgører" (*koinoi euergetai*); indførelsen af en ny kult til gudinden "Rom" (*thea Roma*) udtrykte da også grækernes taknemmelighed over for deres befriere fra den seleukidiske overmagt. Det var omtrent på dette tidspunkt, at Pontos-rigets nyudnævnte konge, Farnakes I, indledte udvidelsen af sit riges grænser og politiske indflydelse i de tilstødende territorier samt i Sortehavsområdet. Denne ekspansion videreførtes af hans efterfølgere, især af Mithradates V Euergetes, og foregik med

romernes billigelse. Romerne bidrog sågar direkte til den ved bl.a. at overdrage landskabet Storfrygien, som tidligere tilhørte kongedømmet Pergamon, til Pontos-rigets hersker. Da Mithradates VI Eupator blev konge (formelt nogle år efter sin faders død i 120 f.Kr.), havde romerne allerede konsolideret deres position i det østlige Middelhav yderligere gennem *de facto* overtagelsen af det hellenistiske kongedømme Pergamon og etableringen af provinsen Asia. På denne tid og længe derefter var Pontos-riget formelt forbundet til Rom ved "venskab og alliance" (*philia kai symmachia*).

I sine første regeringsår forfulgte Mithradates VI Eupator selv en systematisk videreførelse af sine forgængeres ekspansionspolitik på tre områder. (1) I tiden frem til ca. 100 f.Kr. lykkedes det ham – stadigvæk med Roms accept – at etablere sit herredømme i Sortehavsområdet. Derved kom han i besiddelse af et Sortehavsimperium, hvis politiske centrum var Pontos-riget. (2) Straks efter rettede han sine ekspansionsbestræbelser mod sine naboer på det lilleasiatiske fastland, især mod Paflagonien, Kappadokien, Galatien og Bithynien, men derved kom Mithradates til at støde imod romernes egne interesser: det er netop dette, der danner baggrunden for krigen mellem Pontos-riget og Rom, altså den Første Mithradatiske Krig (89-85 f.Kr.). Endelig (3), uanset om det var kongens oprindelige hensigt eller blot en følge af den nu pågående krig, formåede han i de første krigsår at ekspandere sin indflydelse i Lilleasien (hvorved han fravristede romerne provinsen Asia), i Ægæerhavet og på det græske fastland (hvor bl.a. Athen kom over på hans side). Al denne fremrykning mødte et minimum af lokal modstand. Tværtimod: langt de fleste græske bystater tilsluttede sig straks hans sag imod romerne, idet de så Mithradates som en befrier, og som belønning for deres støtte modtog de kongens gunst i stort mål. Rhodos, en af de få bystater som forblev trofaste mod Rom, måtte udstå en massiv men i sidste ende resultatløs belejring. Størsteparten af befolkningerne i Lilleasien støttede ellers velvilligt kongen i krigen mod Rom.

Men idet krigslykken vendte til romernes fordel, primært gennem Sullas sejre over Mithradates' tropper på det græske fastland, begyndte de græske bystater en efter en at skifte side igen – og som følge heraf fik de kongens store vrede at mærke: frafaldne allierede og støtter blev hårdt afstraffet ved grusomme hævnaktioner fra kongens arméer. Men som vore kilder bemærker (f.eks. Appian, *Mithr*. 23), blev de samme byer tilsvarende hårdt straffet af den nye sejrherre, Sulla, på grund af deres tidligere støtte til Mithradates. Ved krigens slutning i år 85, stod det klart for alle, at det endelige opgør endnu ikke havde fundet sted: dels var Mithradates på grund af sit Sortehavsimperium stadigvæk tilstrækkeligt magtfuld til ikke at ville opgive sin ekspansion mod syd; dels var romerne – ikke mindst på grund af problemer på andre krigsfronter og alvorlige

opstande i selve Italien – nu endnu mindre end tidligere opsat på at se deres herredømme i øst blive udfordret af en ambitiøs hellenistisk konge. To yderligere krige (83-81 og 73-63 f.Kr.) samt Mithradates' død (i 63) skulle komme imellem, før en alvorlig hindring for romernes dominans i området endeligt blev ryddet af vejen. Straks efter at de havde overtaget den sidste rebels kongerige, oprettede romerne provinsen Bithynia og Pontos.

Som det måske er fremgået af denne meget korte redegørelse, er der tre gennemgående hovedtemaer (1) *ekspansion*, (2) ekspansionens primære hensigt, dvs. *imperieopbygning* og endelig (3) *de historiske betingelser*, der dels fremmede, dels satte grænser for begge disse processer. Det er disse overordnede temaer, der vil danne rammen om min behandling af forholdet mellem Mithradates og de græske bystater. Det synspunkt, jeg skal argumentere for, er, at skønt de konkrete historiske omstændigheder nu var anderledes, var Mithradates' politik grundlæggende den samme som enhver anden hellenistisk konges, inklusiv Alexander den Store. Hvad de græske bystater angår, har deres hurtigt skiftende loyalitet ligeledes dybe historiske rødder i en stort set typisk holdning til næsten enhver hegemonisk eller imperial magt: nemlig alt efter behov at se denne enten som en befrier og frelser eller som en despotisk undertrykker. Af praktiske grunde er jeg nødt til at foretage to yderligere afgrænsninger: for det første behandler jeg kun tiden indtil slutningen af den Første Mithradatiske Krig (85 f.Kr.); for det andet er det ikke muligt her at komme inde på det vigtige emne om romernes politiske magtkampe og disses relation til republikkens ekspansionsprojekter.

3. Ekspansion og imperium

Jeg begynder med en bøn:

> O, Nebo, ædle søn, den viseste blandt guderne; du, som er prægtig og al lovprisning værd, førstefødte søn af Marduk, barn af skabelsens dronning Arua, se velvilligt på mig og skænk [mig] den gave, at mine fjenders lande bliver omstyrtet, at alle mine ønsker om mine modstandere bliver opfyldt, konstant overherredømme […] og gør mig i stand til, i egen person, at erobre alle de lande, som ligger mellem det sted hvor solen stiger op og det sted hvor solen går ned, opsamle tribut fra dem alle og bringe den hjem for at forskønne templerne Esagila og Ezida (Austin 1981, nr. 189).

Denne bøn blev bedt af den seleukidiske konge Antiochos III under hans besøg ved to store babylonske templer inden for hans rige. Man kan velsagtens forestille sig lignende anmodninger fra Mithradates, hver gang han ofrede til Zeus

Stratios, som sandsynligvis ansås for at være identisk med persernes vigtigste gud Ahura Mazda. Når de befandt sig i deres østlige provinser, iførte hellenistiske monarker sig orientalske kulturelle klæder. Når de var i deres vestlige provinser tættere ved Middelhavet, blev klæderne tilpasset den græsk-makedonske kultur. Dette gælder ligeledes Mithradates. Han betragtede sig selv og sine forgængere som direkte efterkommere af såvel Perserrigets grundlæggere (Kyros I og Dareios I) som den hellenistiske verdens skabere (Alexander den Store og Seleukos I). Perseus-myten, som Mithradates flittigt anvendte som et symbol på sin herkomst, havde længe før været brugt som bevis på slægtskabet mellem Asien og Europa, eller Øst og Vest: i det 5. århundrede f.Kr. brugte perserne selv myten i et forsøg på at overbevise befolkningen i den græske bystat Argos (på Peloponnes) om, at de to egentligt var broderfolk. Fortidige imperier omfattede flere forskellige kulturer, og ved at påberåbe sig direkte tilhørsforhold til hver af disse kulturer sikrede herskeren – hvis magt ret beset hvilede på erobring – undersåtternes accept af hans legitimitet. Denne kamæleon-taktik udgjorde et vigtigt kendetegn ved samtlige de hellenistiske monarker.

Bønnen, som er citeret ovenfor, vidner tillige om et andet centralt element i monarkisk ideologi: den konstante stræben efter aggressiv ekspansion. I det 2. århundrede f.Kr. bad kong Attalos III af Pergamon om gudernes hjælp til gennem erobringskrige, at forøge sit riges magt og territoriale omfang. Samme forhold fremgår af samtidens forestillinger om – og forventninger til – den ideelle monark. I sin poetiske lovprisning af kong Ptolemaios II i det 3. århundrede, for eksempel, fremhævede den berømte digter Theokrit kongens fremragende evner, ikke mindst den, at han var "en god monark, der drog omsorg for at bevare sin fædrene arv [dvs. riget som han overtog det fra sin forgænger] og samtidig sørgede for *at udvide rigets grænser*" (Theokrit, *Idyller* 17.105-106; min fremhævning); en indskrift (Austin 1981, nr. 21) bevidner, at dette var præcist, hvad Ptolemaios II faktisk havde gjort. Storstilet voldsanvendelse var naturligvis midlet, hvormed dette mål kunne opnås. De talrige krige imellem de hellenistiske konger skyldtes ikke mindst kongeideologiens krav til den enkelte monark om bestandig og næsten grænseløs ekspansion. Målet var universelt herredømme.

Havde denne ekspansionsideologi været begrænset til kongerne, så ville verden måske have set lidt anderledes ud. Virkeligheden var imidlertid en anden. Militær aggression – krigsførelsens mest fremstående kendetegn – og ekspansionstræben – imperiets grundelement – var ikke mindre udtalte i de klassiske og hellenistiske bystaters ideologiske fundament. Opfattelsen af, at det var enhver generations pligt dels at bevare fædrelandet dels at videregive det endnu større til den efterfølgende generation (noget der forudsætter anvendelse af militær aggression), blev holdt levende af borgerne i snart sagt alle bystater. Netop denne

tanke optager en central plads i Thukydids gengivelse af Perikles' gravtale i det 5. århundrede f.Kr. (Thuk. 2.36). Senere, i det 4. århundrede, skulle de athenske kadetter (efeberne) i deres edsaflæggelse bl.a. sværge følgende: "Jeg vil ikke videregive fædrelandet til næste generation formindsket, men større og mægtigere" (Tod 1933-1948, nr. 204). I hellenistisk tid aflagde borgerne på Kos en lignende ed: "Jeg vil ikke tillade, at Kos bliver formindsket, men tværtimod vil jeg gøre mit yderste for, at det bliver større" (Schmidt 1969, nr. 545). Disse edsaflæggelser gjorde udover at styrke følelsen af sammenhold omkring en "fælles sag" også noget andet: de opretholdt opfattelsen af en evigt eksisterende men indtil videre ikke nærmere defineret fjende. Det vil i virkeligheden sige enhver, der kom til at stå i vejen for den pågældende stats ekspansion.

Det konkrete historiske resultat af ekspansions-ideologien var en overflod af indbyrdes relaterede mega-, medium- og mikro-imperier. Gennem magtrelationer blev mindre og større stater knyttet til hinanden således, at de formede hierarkisk opbyggede politiske organisationer, som hver var ledet af hvad man kunne kalde den "Øverste Hegemoniske Organisator", dvs. den stat vi almindeligvis identificerer som den egentlige imperiemagt. De hegemoniske ligaer, som lededes af Sparta, Theben, Athen og Makedonien er eksempler på sådanne organisationer i klassisk tid, og det samme gælder den altdominerende magt fra østen, Perserriget; deres sidestykker i hellenistisk tid er velkendte. Fra 189 f.Kr. begyndte Rom på bekostning af de hellenistiske riger at indtage denne position i det østlige Middelhav. Inden for disse organisationer eksisterede et yderligere hierarki af underordnede Hegemoniske Organisatorer hver med sin gruppe af underlagte politiske enheder. Jeg vil kalde disse "sub-imperier" og deres ledere "sub-imperiale" stater. Både Thasos og Samos havde for eksempel i det 5. århundrede deres egne "sub-imperier", samtidig med at begge disse stater selv var underlagt det Athenske Imperium. Ligeledes var Rhodos og Pergamon i hellenistisk tid hver i besiddelse af sin egen organisation i Ægæerhavet og i Lilleasien, men samtidig (især efter 189 f.Kr.) var både Rhodos og Pergamon selv underlagt en Øverste Hegemoniske Organisator, nemlig Rom. I en verden indrettet på denne måde var tanken om at forblive udenfor en Øverste Organisators netværk (dvs. helt neutral) lutter illusion. Dertil kommer, at et sub-imperium kunne gøre sig endnu mere nyttigt for, og derved opnå flere privilegier fra, den Øverste Organisator, ved at forøge antallet af sine undergivne stater – altså en yderligere tilskyndelse til ekspansion.

Det interessante er her de forskellige måder, hvorpå man erhvervede sig medlemmer. En del blev anskaffet ved anvendelse af rå magt, hvad enten denne bestod af erobringskrige eller blot af truslen om anvendelse af militær aggression. Andre blev opkøbt af deres tidligere "herrer" (eller disses hærførere) for en sum

penge – køb-og-salg mentalitetens bidrag til antik politisk organisation. Andre igen var gaver fra den Øverste Organisator, typisk som tak for ihærdig medvirken i vellykkede fælles militære operationer. Sidst men ikke mindst er der interessante tilfælde, hvor en stat selv kom med en anmodning om at blive opslugt i en større imperieorganisation. Her kan man tale om "Empire by invitation". Uanset hvordan medlemskab blev opnået, bestod en af medlemmernes vigtigste pligter i, at de måtte stille deres militære potentiale til rådighed for den Øverste Organisator; *symmachos* ("medkæmper", "kampfælle") er den term, som almindeligvis bruges i denne sammenhæng.

Samtlige de nævnte hvervningsmetoder blevet benyttet i forbindelse med opbygningen af det imperium, Mithradates VI Eupator kom til at herske over både før og under sin krig mod romerne. Erobringskrige i Sortehavsområdet og i Asien er den side af sagen, der, ikke uberettiget, optager de antikke forfattere mest. Men de øvrige metoder fortjener også vor opmærksomhed. Storfrygien, f.eks., var en gave skænket af det romerske Senat til Mithradates V Euergetes som tak for hans medvirken i romernes krig mod Aristonikos af Pergamon, men samtidig var Storfrygien tillige et køb (og tilmed et af juridisk tvivlsom karakter), eftersom Euergetes uden Senatets viden (altså "under bordet") også betalte en sum penge til Manius Aquillius, den romerske general med ansvar for de nye erobringer i Asien – formentlig med henblik på at frigøre sig for de begrænsninger i ejendomsretten, som måtte være indbygget i Senatets "gave". Da romerne efter Mithradates VI's død atter bemægtigede sig Storfrygien, kunne Mithradates VI som bevis for sin ret til at øve herredømme dér under alle omstændigheder henvise til såvel gaven som den tvivlsomme transaktion (Appian, *Mithr*. 12, 13, 57; Justin 37.1.2, 38.5.3). Af større betydning er imidlertid den anden metode, som især Mithradates benyttede sig af, nemlig "Empire by invitation". I samtlige tilfælde forårsagedes invitationen af afsenderens behov for beskyttelse. Et par eksempler er tilstrækkelige til at vise, hvad der skabte dette behov i Sortehavsområdet.

I ca. 260 f.Kr. førte Byzantion krig mod både Kallatis og Istros med henblik på at bemægtige sig bystaten Tomis (Memnon 13). Senere, i første halvdel af det 2. århundrede, forsøgte en anden bystat, Mesembria, gennem "uerklæret krig" at underlægge sig Apollonia, som i dette tilfælde fik hjælp fra Istros (*IGBulg* I^2, 388 *bis*). Anvendelse af militær aggression med henblik på at bringe andre inden for ens indflydelsessfære var ikke af nyere dato i hellenistisk tid: i det 4. århundrede f.Kr. kom Kotyora, Kerasos og Trapezous således under den velhavende bystat Sinopes herredømme, til hvilken de betalte tribut. I 183 f.Kr. blev Sinope selv (og dens besiddelser) opslugt af Pontos-riget for siden hen at blive imperiets hovedstad. Regelmæssige ydelser af tribut, hvad enten det var i form

af penge eller naturalier, repræsenterede den pris, man måtte betale til en mægtigere stat, for ikke at blive udsat for udefra kommende aggression. De græske bystater langs Sortehavets kystområder befandt sig således ofte under pres, vel at mærke et de selv øvede på hinanden. Deres egne magtudvidelsesprojekter – deres mikro-imperialisme – sørgede for, at behovet for beskyttelse næsten konstant var til stede.

Billedet er imidlertid langt mere kompliceret, idet selv samme bystater bestandigt var under yderligere pres fra deres naboer fra indlandsregionerne, nemlig de mægtige, ikke-græske folkeslag (eller "barbarerne", som grækerne kaldte dem) og disses ekspansionslystne herskere: thrakerne, skytherne og sarmaterne, for blot at nævne nogle af de vigtigste. Bevidste om de geografiske og økonomiske fordele, som de gamle græske kyst-kolonier nød, forsøgte hver især af disse folk på forskellige måder at få andel deri. Hyppige om end kortvarige plyndringstogter var en standard foreteelse. For at undgå sådanne overfald indvilgede bystaterne ofte i at betale regelmæssige eller uregelmæssige ydelser – altså tribut – til deres plageånder, som derved i virkeligheden solgte beskyttelse mod den aggression, de selv producerede. Dertil kommer, at en græsk bystat f.eks. gennem formel alliance lod sig indlemme i en mægtigere nabos indflydelsessfære for derved også at blive beskyttet mod en anden græsk bystats ekspansionsbestræbelser. Alt dette resulterede i dannelsen af imperiale organisationer af varierende størrelse og skiftende sammensætning. Følgende eksempler kan give en idé om de relationer, som skabtes herved. Desuden viser de, at denne proces var i fuldt sving allerede i det 3. århundrede f.Kr.

Byzantion, som på grund af sin ideelle placering ved Bosporosstrædet kunne kontrollere al skibstrafik til og fra Sortehavet, måtte i midten af det 3. århundrede f.Kr. betale enorme summer i tribut til sin mægtige nabo mod vest, det Odrysiske Kongerige i Thrakien. For at bære denne finansielle byrde så Byzantion sig nødsaget til at opkræve tyngende toldafgifter fra alle handelsskibe, der sejlede gennem strædet, hvilket straks fremkaldte voldsomme protester fra de ægæiske handelsmænd og deres bystater, som derved tilskyndede deres egen beskytter, den berømte flådemagt Rhodos, til at erklære krig mod Byzantion, med mindre byen afskaffede tolden. Senere, hen mod slutningen af det 3. århundrede, kom Byzantion under den thrakiske hersker Kauaros' beskyttende vinger (Polyb. 4.45, 8.22.1). Omtrent det samme gjaldt Istros, da bystaten sidst i det 3. århundrede følte sig alvorligt truet af thrakerne. Til gengæld for beskyttelse betalte Istros årligt tribut til geternes konge Zalmodegikos, hvis plads kort efter blev overtaget af kong Rhemaxos (*IGBulg* I^2, 389; Pippidi 1975, 31-55). Omkring slutningen af det 2. århundrede f.Kr. var det imidlertid geterne selv, der plagede deres nabo, bystaten Tomis (*SIG* nr. 731). Fra en lang indskrift ved vi, at også Ol-

bia i det 3. århundrede var under pres fra sine ikke-græske naboer, til hvem det måtte betale store summer penge for at få fred (*IOSPE* I², 32; Austin 1981, nr. 97). I slutningen af det 2. eller i starten af det 1. århundrede var Olbia igen truet udefra. Denne gang var det imidlertid Mithradates VI Eupators tropper, som sørgede for bystatens beskyttelse (*IOSPE* I², 34 og 35). Det sidste eksempel vedrører Chersones på det sydlige Krim. I det 3. århundrede bestod truslen af invasioner fra "de omkringboende barbarer" (*IOSPE* I², 343, jfr. nr. 401). Disse "barbarer" er sandsynligvis skytherne, imod hvem Chersones i det 2. århundrede blev beskyttet af sarmaterne (Polyainos, *Strategemata* 8.56). Men i 155 f.Kr. overtog Pontos-rigets konge Farnakes I beskytter-rollen, med hvem Chersones indgik en alliance primært med henblik på at sikre sig militær hjælp imod den skythiske hersker Skiluros (*IOSPE* I², 402).

Hen mod slutningen af det 2. århundrede f.Kr. synes presset udefra og derved behovet for beskyttelse i Sortehavsområdet (særligt hos de græske bystater i nord) at have været stærkt tiltagende, samtidig med at ingen af områdets magter rigtigt evnede at gøre noget ved sagen. Der var i stigende grad brug for en tilstrækkeligt magtfuld beskytter. Strabon (7.4.3) beretter, at Chersones, der konstant blev overrendt af "barbarerne", så sig nødsaget til at invitere den magt, som allerede på daværende tidspunkt havde opbygget et anseeligt militært potentiale, altså Pontos-riget. Mithradates VI Eupator tog med glæde imod invitationen, ikke mindst fordi den bød på en passende anledning til yderligere at udvide imperiet mod nord (*IOSPE* I², 349 synes at vedrøre de diplomatiske forhandlinger om hjælp). Kort efter fulgte en anden invitation, denne gang fra det nærtliggende Bosporanske Rige. Strabon forklarer (7.4.4), at den siddende konge, Parisades, "idet han var ude af stand til at forsvare riget mod barbarerne, som til stadighed opkrævede endnu større tribut (*phoros*) end tidligere, overdrog herredømmet over sit rige til Mithradates Eupator" – en kærkommen gave.

På denne måde kom Mithradates til at fremstå som grækernes "velgører" (*euergetes*) og frelser fra "barbarerne". Omkring år 110 f.Kr., og øjensynligt som svar på invitationen fra Chersones (skyther-kongen Falakos havde bemægtiget sig nabobyen Olbia) sendte kongen en hær ledet af generalen Diofantos fra Sinope. Diofantos' talrige militære operationer på Krim kendes i betragtelig detaljeringsgrad takket være en bevaret indskrift, som opregner hædersbevisningerne til ham fra borgerne i Chersones (*IOSPE* I², 352; Bagnall & Derrow 2004, nr. 56; jfr. Strabon 7.4.7). Dette dokument eksemplificerer ganske godt dels de græske bystaters brug af stormagterne som "befriere", dels disse magters udnyttelse af denne rolle til at realisere egne ekspansionsprojekter. Straks efter sin ankomst til Chersones påtog Diofantos sig krigen mod bystatens ydre fjender. I al korthed gennemførte han adskillige sejrrige operationer mod skytherne og taurerne helt

ind i disses territorier i indlandet, erobrede deres vigtigste magtcentre og tvang dem til at underkaste sig Mithradates' herredømme – hvilket også indebar, at de fremover skulle kæmpe på hans side som "allierede" (*symmachoi*). Chersones' egen underkastelse indledtes med selve invitationen. I den pågældende indskrift bliver den også udtrykt ved, at bystatens borgere lod en af deres dyrebareste besiddelser, nemlig deres skytsgudinde Parthenos (Jomfuen), ledsage Diofantos i hans ekspeditioner, hvorunder hun "forsynede tropperne med mod og tapperhed, alt imens hun gennem åbenbaringer varslede Diofantos' store sejre". Her er generalen den direkte modtager af æresbevisninger, men borgernes taknemmelighed er egentligt rettet mod selve deres store frelser og velgører, Mithradates.

Gradvist ekspanderede Mithradates sin magt langs hele Sortehavskysten og overtog den beskytter-rolle, som Zalmodegikos og Rhemaxos førhen havde spillet over for Istros eller Kauaros over for Byzantion. Et efter et blev de forskellige områder indlemmet i hans imperium. Kun Bithyniens kyst og den uvejsomme kyststrækning ved Kaukasus stod udenfor. Imperiets omfang beskrives af Mithradates' general Pelopidas, som umiddelbart før den Første Mithradatiske Krig i 89 f.Kr. gjorde de romerske generaler opmærksom på følgende:

> I bør huske, at Mithradates hersker dels over selve sit fædrene rige (som er 20.000 stadier langt), dels over de mange omkringliggende områder, som han selv har føjet til sine besiddelser, nemlig det meget krigeriske folk i Kolchis, grækerne som bor omkring Sortehavet og de barbarer, som bor i indlandet hinsides grækerne. Han har desuden mange venner [dvs. allierede], som står klar til at adlyde alle hans befalinger: skytherne, taurerne, basturnæerne, thrakerne, sarmaterne og alle de, der lever ved Tanais og Istros floderne samt ved Maeotis-søen. Tigranes af Armenien er hans slægtning og Arsakes af Parthien hans ven. Han råder over en stor krigsflåde, som dels står klar dels er under opbygning, hvortil kommer et nævneværdigt krigsmateriel (Appian, *Mithr*. 15).

Man må derfor sige, at da Mithradates VI Eupator besteg tronen, skulle han som en hellenistisk konge forholde sig både til en lang tradition, der understregede ekspansions-ideologien, og til den formidable opgave, som denne tradition stillede ham over for. Ydermere skulle hans handlinger tage afsæt i følgende omstændighed: at Pontos-riget takket være Farnakes I's politik allerede var i besiddelse af sin egen organisation i det sydlige Sortehav, og som følge heraf havde status som et "sub-imperium", hvis Øverste Organisator var Rom. Rom så en klar fordel i, at fjerntliggende områder blev styret af en konge, som var lydhør over for Rom, og vi må huske, at Senatet havde bidraget direkte til Pontos-rigets vækst. Dette harmoniske samarbejde hørte imidlertid op i det øjeblik, Mithradates på grund af sin betragtelige magtforøgelse blev anset af romerne for at

være godt i gang med at opgradere sit riges status fra et "sub-imperium" til selvstændig leder af sin egen organisation. Men også under denne proces fik forholdet mellem kongen og romerne langt fra en entydig karakter. Af årsager som jeg ikke kan komme ind på her, var det de romerske generaler i Asien, der helt på egen hånd fremsatte krigserklæringen i den Første Mithradatiske Krig i 89 f.Kr., hvorimod Senatets dekret med den romerske stats officielle krigserklæring var en særskilt politisk handling, som indtraf et godt stykke tid senere, nemlig da Mithradates på grund af sin succes med den igangværende krig allerede havde ført sit felttog langt uden for rigets grænser.

Under alle omstændigheder fik Mithradates gennem sit Sortehavsimperium rådighed over en umådeligt stor mængde ressourcer: tømmer og ædle metaller, fødevarer, soldater, strategiske støttepunkter, kontrol over søhandlen (bl.a. via kontrol over Bosporosstrædet) og sidst men ikke mindst penge. Tributten fra Krim-halvøen og de tilstødende områder i Lilleasien alene siges at have beløbet sig til 180.000 medimner korn og 200 talenter sølv om året (Strabon 7.4.6). Alt dette og mere til udgjorde en formidabel magtbase. Men samtidig genererede denne magtbase sin egen drivkraft for yderligere ekspansion. En vigtig side af sagen er naturligvis kongens personlige ambitioner, som næppe kan ses adskilt fra det dilemma, ethvert imperium står overfor: nemlig, at ophør af yderligere ekspansion kan tolkes som et tegn på svaghed og derved som en passende anledning for nogen til at udfordre den imperiale magt, indefra såvel som udefra. Det er derfor mere end sandsynligt, at Mithradates allerede i 90'erne havde planer om også at forøge sit imperium ved indlemmelse af de græske bystater i Lilleasien og i Grækenland. Imidlertid er der også en anden og ligeså vigtig side af sagen: invitationen fra disse stater. For det forholder sig således, at ligesom det var tilfældet med Sortehavsområdet så længtes grækerne i det østlige Middelhav efter en venligsindet overmagt, som kunne være de undertryktes Frelser (*Soter*).

4. Mithradates og de lilleasiatiske bystater

Historisk havde "frelsen fra undertrykkelse" primært et politisk indhold. Konkret betød det at komme nødstedte bystater til undsætning primært ved at fordrive en fremmed besættelsesmagt og give dem deres højt værdsatte autonomi (*autonomia*) og frihed (*eleutheria*) tilbage. Sådanne interventioner var strukturelt knyttede til bystaternes indre politiske anliggender: typisk var det nemlig den ene af to indbyrdes rivaliserende politiske fraktioner inden for en bystat, som hentede hjælp udefra for at erobre magten fra sin modpart, som så næsten med det samme selv gik i gang med at søge ekstern støtte i kampen for at genvinde

den tabte "frihed" og "autonomi". At bystater var i besiddelse af disse goder skyldtes derfor ofte den omstændighed, at de gennem deres rivaliserende fraktioner politisk havde indordnet sig under en større fremmed magts vilje – og i så fald må man spørge sig selv om, i hvor høj grad der var tale om rigtig "frihed" og "autonomi". Eksemplet *par excellence* på denne form for adfærd er de lilleasiatiske bystaters vedvarende appel til snart Sparta, snart Athen om at befri dem fra persisk herredømme (og deres indenrigspolitiske modstandere) i klassisk tid. Som bekendt blev Alexander senere modtaget i Lilleasien med åbne arme som frelser og befrier. I tiden efter Alexander var de hellenistiske storkonger i heftig kappestrid om, hvem der skulle fremstå som de græske byers befrier og frelser, indtil romerne kom ind i billedet i begyndelsen af det 2. århundrede f.Kr.

Den udbredte *soterio*-mani i hellenistisk tid afspejles i flere forhold. Et af dem er, at nogle konger antog tilnavnet *Soter* (f.eks. Ptolemaios I Soter). Mere interessant er imidlertid et andet forhold, som tillige vidner om en vis ændring i samtidens religiøse anskuelser: nemlig det, at adskillige befolkninger, når de var i nød, bad herskerne om at intervenere, ikke blot som magtfulde individer, men mest som guddommelige skikkelser med en næsten "messiasagtig" mission. Her er uddrag af den hymne, som de festklædte athenere (mænd, kvinder og børn) sang, da de i året 291 f.Kr. modtog kong Demetrios (med tilnavnet "Belejreren") i deres by:

> Se, den mægtigste og kæreste af guderne er kommet til byen. […] Hans fremtoning er majestætisk, hans venner [altså hans hof] omgiver ham og han er i centrum, som om de var stjernerne og han selv solen […]. Vi hilser dig, du søn af den mægtige gud Poseidon og Afrodite. For de andre guder er enten langt borte, eller også har de ingen ører, eller også eksisterer de slet ikke, eller de tager ingen notits af os. Men dig kan vi se her til stede. Du er ikke lavet af træ eller sten. Du er virkelig. Derfor beder vi til dig: allerførst bring os fred, du kæreste, for du har magten (Athenaios, *Deipnosofistai* 6.253 b-f).

Det kan bemærkes, at athenerne sætter deres lid til en guddommelig skikkelse, som også er et menneske af kød og blod – og tilstrækkelig magtfuld. Den "fred", Demetrios skulle bringe, bestod faktisk af massiv anvendelse af militær magt med henblik på at befri athenerne fra rivalen Kassandros. Imidlertid var athenerne, ligesom borgerne i de andre græske bystater, parate til at skifte Demetrios ud med en anden Frelser, så snart de så en fordel i det. Den, der på et givent tidspunkt fremstod som den mest magtfulde, blev foretrukket som modtager af invitationen. Som nævnt, var det de politiske modstandere af den siddende bystats-regering, som tilkaldte en stormagt til at "befri dem fra tyranni" og placere dem selv ved magten – indtil den afsatte fraktion fik hjælp fra en anden frel-

ser til at genvinde den tabte "frihed". Det var på denne måde, at Antiochos III fravristede den makedonske konge Filip V Lilleasien, og det var på samme måde at romerne i 189 smed Antiochos III ud af det østlige Lilleasien for at blive grækernes nye velgørere (*euergetai*).

I de sidste årtier af det 2. århundrede f.Kr. havde "frelsen fra undertrykkelse" tillige fået et udtalt socioøkonomisk indhold. Tiden tillader ikke at komme inde på rækken af slave-oprør på Sicilien og i Syditalien (og de selv-proklamerede slave-konger, der ledede dem) eller på de oprør, der foranstaltedes mod Rom af dets italiske allierede. I alle tilfælde er det gennemgående tema imidlertid romernes umådeholdne udbytning af deres undergivne befolkningsgrupper. I provinsen Asia blev denne økonomiske undertrykkelses ypperste repræsentanter de berygtede skatteopkrævere, *publicani*, som ifølge vore kilder ikke alene sugede de mindrebemidledes blod, men også skubbede de velbjærgede ud af de private foretagenders domæne. Mange anså romernes politiske dominans for at være et middel, som en fåtallig, men ekstremt grådig elite anvendte til at skaffe sig økonomisk vinding. Og eftersom de nye undertrykkere var romere og italikere, fik undertrykkelsen et etnisk ansigt. De fleste græske bystater i såvel Lilleasien som i Grækenland klagede over, at romerne havde berøvet dem deres frihed og påført dem store lidelser på grund af deres stræben efter profit (*kerdoskopia*), pengekærlighed (*philargyria*) og griskhed (*pleonexia*). En ny Frelser efterlystes. Han skulle være af en specifik etnisk herkomst, besidde guddommelige egenskaber og have en social og politisk mission.

Vi i dag har let ved at bagatellisere profetier – medmindre de kommer fra selvbestaltede tænketanke. Men det er værd at lytte til dem fra den antikke verden, for de kan bl.a. afsløre, hvad den brede befolkning higede efter samt, hvad ledere kunne tilbyde, hvis de ønskede at mobilisere masserne. Der er overleveret adskillige profetier, der bebuder ankomsten af en mægtig konge fra Østen, som vil komme alle de undertrykte til undsætning. En del af de profetier stammer fra det 2. århundrede f.Kr., men både disse og deres senere sidestykker har to underliggende hovedtemaer til fælles: romernes stræben efter absolut magtmonopol ved at udrydde de østlige monarkier og den ubønhørligt hårde måde, hvorpå romerne forvalter deres magt. Begge disse forhold er udtryk for ekstremt overmod, som med sikkerhed vil føre til undergang. Således profetiernes konkrete advarsler om, at såfremt romerne ikke udøver en mildere form for magt, vil guderne sende en Frelser-konge, som vil belønne de gode og straffe de slette, atter gøre Asien til verdens magtcenter og ende Roms herredømme.

Profeterne har vel en tendens til at male fanden på væggen. Det er imidlertid bemærkelsesværdigt, at nogle af disse profetier og deres hovedbudskaber dukker op i værker skrevet af prominente hellenistiske forfattere, hvis politiske

sympatier helt klart lå hos Rom. Faktisk er en af de tidligste profetier attesteret hos den peripatetiske filosof og historiker fra Rhodos, Antisthenes. Ligesom sin samtidige men mere berømte kollega, Polybios, var Antisthenes en beundrer af romerne og deres statsform. Ikke desto mindre mente både Polybios og Antisthenes, at romerne var gået for vidt i deres magtudøvelse. Denne bekymring deltes af en anden rhodier, den stoiske filosof og historiker Poseidonios, som under den Første Mithradatiske Krig (hvor det pro-romerske Rhodos blev belejret af Mithradates) beklædte det fornemme *prytanis*-embede og var sendt som gesandt til Rom. Poseidonios videreførte Polybios' historie – og dennes efterhånden pessimistiske syn på Roms fremtid. Han gav et dystert billede af slavernes liv i minerne, betragtede slaveriet som et onde og i det hele taget udviste han stor sympati for de lavere klassers lidelser. Men ligesom sine kolleger, tog Poseidonios ikke ensidigt parti med rebellerne mod romerne. Faktisk er hans skildring af Athenion, den aristoteliske filosof som ledede den anti-romerske og pro-mithradatiske bevægelse i Athen, det mest fjendtlige billede af en folkeleder i græsk litteratur. De intellektuelle gav alle parterne skylden for de ubønhørlige krige, massakrerne, uhyrlighederne og den herskende lovløshed. Men samtidig gjorde de det Romerske Imperium hovedansvarlig for en eskalering af volden, der var uden sidestykke.

Omkring år 90 var der altså sat nogle kætterske politiske tanker i omløb af flere grupper. Indflydelsesrige tænkere plæderede for større retfærdighed. Misfornøjede politiske ledere i de græske bystater stemte i, dog mest fordi de var på udkik efter støtte til at vælte deres rivaler fra magten. Endelig drømte den brede befolkning om en stærk, menneskekærlig leder, en Frelser-konge, der kunne befri dem fra deres lidelser. Rollen var skræddersyet til Mithradates, og han påtog sig den. Meget passende føjede han "Dionysos" til sit navn, hvorefter det blev til Mithradates VI Eupator Dionysos. Skønt historien om hans guddommeligt bebudede fødsel sikkert blev skabt efter hans død, er visse elementer i den genkendelige i de mere samtidige profetier: hans storhed, siges det, blev varslet af himmelen – både den dag, han blev født, og den dag han besteg tronen, kom en komet til syne, som i 70 dage fyldte en fjerdedel af himmelen og skjulte solen, et symbol på kongens livslængde (ved sin død var han 70 år), omfanget af hans erobringer og den eklipse han foranstaltede af Roms magt (Justin 37.2.1-3).

Jeg skal her ikke gå i detaljer med selve fremmarchen i Lilleasien. Imidlertid er der grund til at se lidt nærmere på den holdning, som størsteparten af de græske byer indtog. Da de hørte om Mithradates' indledende sejre, modtog de fleste af dem kongens tropper velvilligt, og nogle byer sendte sågar gesandter med invitationer til at komme og befri dem. Det drejer sig først og fremmest om Kos, Magnesia, Efesos og Mytilene. Sammen med en lang række andre bystater

bød disse Mithradates velkommen som gud (*theos*) og frelser (*soter*). Hvor end han kom, strømmede byens indbyggere til for at møde ham, jublende og iført deres festtøj. I forvejen havde Mithradates demonstreret sin menneskekærlighed (*philanthropia*) ved at behandle tilfangetagne fjender meget mildt. Efter sin ankomst til sine nye besiddelser igangsatte han så det længe ventede socialreform program ved at beordre annullering af gæld, omfordeling af jord og frigivelse af slaverne. Samtidig fjernede han de lokale pro-romerske ledere fra magten og indsatte deres modstandere i deres sted. Men det skulle ikke vare længe før byerne i Lilleasien – traditionen tro – skiftede hest igen. Vendepunktet kom, da Sullas legioner begyndte at vinde de første sejre over Mithradates' hær på det græske fastland. En ny vinder var i sigte. Græsk bystats-opportunisme fik lejlighed til at udfolde sig på ny.

Centralt i denne sammenhæng står en bestemt hændelse, der til overflod skulle demonstrere kongens bestialske og udspekulerede karakter. Vore kilder beretter, at kort efter at det romerske Senat havde udstedt den officielle krigserklæring foranstaltede Mithradates en grusom og omfattende massakre på civilbefolkninger af romersk og italisk afstamning som befandt sig i landsdelene under hans kontrol. Kongen, siges det, sendte på samme tid en hemmelig skrivelse til samtlige sine guvernører og til bystaternes myndigheder med ordre til, at de på den 30. dag efter modtagelsen skulle "gå løs på alle romere og italikere i deres byer, inklusive kvinder, børn og frigivne slaver af italisk fødsel, dræbe dem alle, bortkaste deres livløse kroppe uden begravelse og dele de dødes formue med kong Mithradates" (Appian, *Mithr*. 22). De, som trodsede ordren og begravede de døde eller skjulte de levende, skulle straffes, og en dusør blev lovet til såvel meddelere som dem, der fandt og dræbte individer i deres skjulested. Til slaver som dræbte deres herrer tilbød han frihed, til skyldnere som gjorde det samme med deres kreditorer annulleringen af halvdelen af deres gæld. På den fastlagte dag kastede så byernes græske befolkninger sig ud i noget, der kunne kaldes en systematisk etnisk udrensning iført revolutionens klæder, alt sammen en monstrøs handling nøje orkestreret af romernes ærkefjende.

Langt de fleste forskere godtager dette hændelsesforløbs historiske autenticitet ubetinget. Imidlertid er der grund til at være på vagt. Medmindre deres eksistens og indhold bliver bekræftet af pålidelige, samtidige kilder, hvilket ikke her er tilfældet, kan påståede breve, taler og deslige meget vel være fiktive konstruktioner, helt eller delvis (se George Hinges kapitel nedenfor). At ordren om den nøjagtigt timede massakre kun skulle være nået frem til en bys græske befolkningsdel, medens alene dens italiske indbyggere – ofte naboer og forretningsforbindelser – blev holdt i uvidenhed herom, forekommer meget lidt sandsynligt. Det må straks understreges, at jeg ikke betvivler, at uhyrligheder, som di-

rekte ramte meget store dele af civilbefolkningerne, faktisk blev begået af begge de krigsførende parter: hverken Mithradates eller de romerske hærførere skyede nogen midler i deres indbyrdes indædte kamp.

Jeg forsøger bestemt heller ikke at "hvidvaske" Mithradates men snarere at bringe de græske befolkningers egne meddelagtighed frem. Ved Mithradates' ankomst til Efesos viste de jublende efesere deres had til deres tidligere herskere ved at vandalisere de romerske statuer. Senere, da den famøse "massakre ordre" skulle eksekveres udviste efeserne den største iver: menneskejagten på gaderne og fra hus til hus var én ting; en anden var, at alle de, som havde søgt tilflugt i Artemis-templet og klamrede sig til gudindens statuer blev vristet løs derfra og dræbt på stedet. I Pergamon blev alle flygtninge, som havde søgt ind i Asklepios-templet, beskudt med pile, mens de klamrede sig til gudernes statuer. I Adramyttion forfulgte folkemængden deres ofre helt ned til havet, hvor de dræbte de voksne og druknede børnene. I Kaunos forfulgte man italikerene til deres tilflugtssted, Vesta-statuen inde i rådsbygningen, og efter at have dræbt alle børn i deres mødres påsyn, blev kvinder og mænd slået ihjel. Der er for stor en grad af almindelig og gemen folkelig blodtørst i disse begivenheder til, at vi kan fæste lid til Appians udsagn om, at det delvist var frygten for Mithradates, der fik de græske befolkninger i Lilleasien til at begå disse uhyrligheder (Appian, *Mithr.* 23). Når en befolkningsgruppe føler, at den har tilstrækkelig støtte fra en magt, som kan legitimere (eller i hvert fald ikke straffe) hævnaktioner, kan den forvandle sig til en ukontrollabel folkemængde, der nådesløst går løs på dem, den betragter som sine undertrykkere eller som årsagen til sine ulykker. I fald Mithradates' soldater var tilstede under disse pogrom-lignende handlinger, stod de sikkert og så passivt til. Mest innovativ (og forudseende) ved denne lejlighed viste sig den græske befolkning i byen Tralles sig at være: de hyrede et brutalt monster fra Paflagonien ved navn Theofilos til at gøre det beskidte arbejde for dem. Han klarede opgaven ved at føre ofrene til templet viet til gudinden Homonoia ("Menneskelig Harmoni"), hvor han slog dem ihjel efter at have skåret hænderne af alle dem, der omfavnede gudernes statuer. På denne måde undgik borgerne i Tralles at få blod på hænderne, og samtidig kunne de – skulle behovet senere opstå – uden besvær frifinde sig selv ved at pege på den åbenlyse syndebuk. Det kan derfor bestemt ikke afvises, at "den hemmelige skrivelse" om massakren i virkeligheden er et senere påfund, hvis hensigt var at rense befolkningerne i de græske bystater for enhver skyld i sagen. For kort efter måtte de som bekendt stå til regnskab over for deres nye Frelser, romerne: hvilket var så mere oplagt og hensigtsmæssigt end at dæmonisere den afgående Frelser?

Denne dobbeltholdning bliver mest tydelig i forbindelse med Efesos, hvor nedslagtningen af romere og andre italikere, som vi har set, var særligt nådesløs.

Ved nyheden om romernes sejr over Mithradates' tropper i året 86 f.Kr. skiftede efeserne prompte side. Mithradates slog straks ned på oprøret i Efesos (og på lignende oprør i andre byer) og straffede oprørslederne. Ikke desto mindre proklamerede han selve byen fri (*eleutheros*) og beordrede, at fremmede indbyggere skulle tildeles borgerskab, slaverne skulle frigives og al gæld skulle eftergives. Ved afslutningen af den Første Mithradatiske Krig i 85 var efeserne imidlertid igen gået over på romernes side. Et dekret vedtaget på dette tidspunkt af borgerne i Efesos er særligt interessant. Dets begyndelse er gået tabt, men den første del af den bevarede tekst lyder således:

> […] idet folket har bevaret den velvilje, som det fra gammel tid har næret over for romerne, vores fælles frelsere (*koinoi soteres*) og med stor iver har rettet sig efter deres befalinger. For Mithradates, konge af Kappadokien, overtrådte sin traktat med romerne, og efter at have mobiliseret alle sine militære styrker forsøgte han at opnå herredømme over landområder, der ikke retmæssigt tilhørte ham. Og efter i forvejen at have erobret de bystater, der ligger før os, gjorde han sig ved brug af list til herre over vor egen bystat, idet han med sin store hær slog til og udførte et overraskelsesangreb. Folket i Efesos har imidlertid fra starten af draget omsorg for at bevare sin velvilje over for romerne, og har i lang tid vist, at vi har ydet hjælp til den fælles sag i krigen mod Mithradates og sluttet op om Roms hegemoni og den fælles frihed (*eleutheria*). I denne kamp har samtlige borgere givet sig selv med fælles sindelag (*SIG* nr. 742).

Ifølge dette dokument havde efeserne altså intet at gøre med den massakre, hvorunder i alt ca. 80.000 mennesker siges at have mistet livet. Imidlertid er den apologetiske tone her ikke til at tage fejl af. Derved udviser byens borgere opportunisme i en grad, der kan måle sig med Mithradates' egen – de havde øjensynligt ingen kvaler ved at vende deres tidligere Frelser ryggen. Præcis her ville det også have været formålstjenligt for efeserne – i forsøget på at rense sig selv – at nævne "den hemmelige ordre" til massakren; men intet i denne retning er nævnt. Samme dokuments andet afsnit er også sigende. Det indeholder en række bestemmelser, hvis essens er som følger: alle registrerede skyldnere skal få deres borgerrettigheder tilbage, og deres gæld skal eftergives; domfældelser vedrørende gæld skal ligeledes annulleres; alle personer, som til dato er indskrevet som borgere, skal fortsat nyde fulde borgerrettigheder; frie fremmede, som betaler skat, samt frigivne personer skal tildeles borgerskab; endelig skal alle slaver, der er våbenføre, frigives. Dette er næppe et pludseligt anfald af filantropi. Efter krigen tyede Efesos ganske enkelt selv til den samme strategi som Mithradates systematisk anvendte i alle bystater for at mobilisere en bred folkelig opbakning. Appian siger det udtrykkeligt: Mithradates indførte disse foranstaltninger med

det formål, at skyldnere, fremmede og slaver kun ville anse sådanne privilegier som sikre under *hans* styre og derfor give ham deres fulde loyalitet og støtte. Men her dokumenterer eksemplet fra Efesos igen, at Mithradates' hersker-metoder – modsat hans mod til at anvende dem samt den kløgtighed, han udviste deri – hverken var originale eller enestående. I samtidens propaganda og eftertidens apologetiske (eller rom-glorificerende) retorik blev hans originalitet hægtet op på en gængs stereotyp – den orientalske tyrans iboende grusomhed – og på en person-diagnose – hans ekstremt abnorme mentale tilstand. Hvis det er forståelse af forholdene før romernes endelige magtovertagelse i det østlige Middelhav, vi søger at nå, gør vi i dag imidlertid bedst i at anskue Mithradates' virke inden for den bredere politiske kontekst, den udfoldede sig i, samt på baggrund af den lange og dybt rodfæstede tradition, den var en del af.

Som de efterfølgende årtiers begivenheder viste, skulle kongen af Pontos mere gå over i historien som en orientalsk rebel end som en stor beskytter og frelser. Efter hans endelige nederlag og død måtte romerne udføre begge disse funktioner, og man må sige, at de gjorde det på fortræffelig vis. Som bekendt varede det imidlertid ikke længe før verden – i hvert fald en bestemt del af den – igen begyndte at længes efter en ny Frelser-konge. Men *det* er en helt anden historie.